

Ketelaarlezing 2019: Geschiedenisschaamte? Het witte archief onder vuur.

Door Charles Jeurgens

Intro Whilst You Archive Me (2:24 Vimeo)

Archief heeft vele gezichten. Archief kan bevrijdend zijn, archief kan bedreigend zijn, archief kan vrolijk maken, archief kan boos maken, archief kan ondermijnend zijn, archief kan helend zijn, archief kan polariseren, archief kan samenbinden. Archief is meer dan een verzameling documenten die bronnen vormen voor historisch onderzoek. Archief heeft ook te maken met erkenning en herkenning; met het terugvinden van een stukje verleden waarmee jij je kunt en wilt identificeren; een verleden dat jouw bestaan context biedt. Maar evengoed heeft archief te maken met miskennis, ontkenning en teleurstelling. Want wat als alleen anderen jou hebben gedocumenteerd en gearchiveerd. Wat als leden van de groep waarmee jij je identificeert nooit de gelegenheid hebben gekregen om hun verhaal op te tekenen? Wat wanneer hetgeen waarmee jij je zou willen identificeren niet belangrijk genoeg is gevonden om onderdeel te laten worden van het archief. Wat wanneer iets wat wel in het archief opgetekend is, maar door archivariissen nooit belangrijk genoeg is gevonden om er de schijnwerpers op te zetten en daarmee onzichtbaar blijft. “*Whilst You Archive Me*” is een aanklacht. *Whilst You Archive Me* gaat over geweld, over bewustwording en over mogelijkheden. *Whilst You Archive Me* gaat over de duizenden, ja honderdduizenden foto’s, tekeningen, objecten en archieven van en over gekoloniseerde gemeenschappen die begraven liggen in collecties van musea en archieven in hoofdzakelijk Europa, Australië en Noord-Amerika. *Whilst You Archive Me* is een aanklacht tegen de manier waarop veel van deze foto’s, documenten en objecten door de musea en archieven zijn beschreven en worden gebruikt. Maar *Whilst You Archive Me* laat ook zien dat confrontatie met deze archieven de gelegenheid biedt tot reflectie en dat reflectie het begin kan zijn van iets nieuws, iets moois zelfs.

Beste Eric, beste mevrouw Ketelaar, geachte aanwezigen. Eric, ik mag me gelukkig prijzen dat ik de afgelopen decennia al heel vaak heb mogen profiteren van jouw kennis, inzichten en naar het schijnt onuitputtelijke energie die ervoor zorgt dat je de archiefwereld nog steeds inspireert en blijft bestoken met gevraagde en ongevraagde adviezen, nieuwe boeken en inspirerende artikelen. Ik beschouw het dan ook als een grote eer om vandaag de Ketelaarlezing te mogen geven.

Dit jaarlijkse evenement dat sinds 2002 door de KVAN en NA worden georganiseerd biedt de gelegenheid om te reflecteren op ontwikkelingen in de samenleving die ook het archiefwezen raken. Het is ook een gelegenheid om het archiefwezen een spiegel voor te houden. Ik hoop vanmiddag allebei te doen. In de afgelopen jaren heeft de Ketelaarlezing vooral in het teken gestaan van technologische veranderingen die van invloed zijn op het vakgebied. Vandaag kies ik voor een maatschappelijke invalshoek. Ik ga het hebben over de relatie tussen archieven en door de geschiedenis gemarginaliseerde groepen in de samenleving. Het archief als geheugen van de samenleving? Ik zet er grote vraagtekens bij. Als we de in vele opzichten mank gaande metafoer al zouden willen gebruiken, moeten we ons realiseren dat het in ieder geval een nogal eenzijdig en selectief geheugen is dat gebouwd is op veel impliciete en aanvechtbare vooronderstellingen. Wat is de positie van de vroegere gekoloniseerde gemeenschappen in dit zogeheten geheugen van de samenleving? Of van migranten? Of van LHBTIQ+ gemeenschappen?

De witte culturele instellingen, het witte culturele geheugen om de metafoor nog maar even te gebruiken ligt onder vuur. Zo breekt bij een groeiend aantal musea het besef door dat het verhaal dat over het verleden wordt verteld vaak gebaseerd is op selectieve aandacht voor de hoogtepunten uit het verleden en met een soort van misplaatste trots over het verleden. Margriet Schavemaker, artistiek directeur in het Amsterdam Museum en onlangs benoemd tot bijzonder hoogleraar media en kunst in de museale praktijk aan de UvA vindt bijvoorbeeld dat er te veel aandacht is voor verhalen over de rijkdom van de stad, terwijl verhalen over armoede, de positie van de vrouw of kolonialisme ontbreken. Het is meteen een van de redenen om het predicaat 'gouden' van de 17^e eeuw te snijden. Dit besluit van het Amsterdam Museum viel lang niet bij iedereen in goede aarde en zorgde behalve voor steunbetuigingen ook voor veel negatieve reacties. Dat taal ertoe doet in het framen van het verleden is echter duidelijk. Het Tropenmuseum, Afrikamuseum, Museum Volkenkunde en Wereldmuseum hebben de aandacht gevestigd op het belang van taal bij het in standhouden van eenzijdige, vooringenomen, koloniale beelden. De publicatie *Woorden doen Ertoe* levert een lijst van problematische termen en doet suggesties voor het gebruik van alternatieven, zoals wit boven blank, moslim boven mohammedaan, khoisan boven hottentot. Buitengewoon waardevol zijn de inleidende essays op de woordenlijst, omdat daarin de complexiteit van de manier waarop koloniale narratieven in stand worden gehouden met taal op duidelijke wijze wordt uitgelegd. De essays laten zien hoe krachtig taal is als frame, bijvoorbeeld als mechanisme waarmee de ander wordt geëxotiseerd, hoe eufemistisch taalgebruik de koloniale onderneming transformeert in een project dat vooruitgang en ontwikkeling beoogt, hoe de dominantie van het LGBTQI label seksuele tradities van bijvoorbeeld inheemse groepen onzichtbaar maakt. Veel media-aandacht heeft het Rijksmuseum gekregen met zijn initiatief om met de stofkam door de terminologie te gaan die het gebruikt om de collectie te beschrijven. Denigrerende woorden als neger, eskimo, hottentot, moor en indiaan worden uit de titels van de getoonde beschrijvingen geschrapt. Zo heet de tekening van Jacobus van Geffen die tot voor kort als 'Negerkind in locale kleding' door het leven ging, nu 'Portret van Affie', zoals overigens altijd al op de achterkant van de tekening vermeld stond. En het Van Abbemuseum in Eindhoven experimenteert al langere tijd met dekoloniseren van het instituut museum met projecten als *Creolizing the Canon*.

Maar hoe zit het eigenlijk met de archieven? Hoe wordt deze discussie gevoerd in de archiefwereld? We mogen in ieder geval vaststellen dat in de Nederlandse archiefcommunity, in tegenstelling tot sommige andere landen, nog betrekkelijk weinig debat wordt gevoerd over wat er nodig is om meerstemmigheid van archieven te bevorderen en dat over het vraagstuk van dekolonisatie van archieven al bijna helemaal niet wordt gerept. Natuurlijk, sinds enige tijd bestaat ook in Nederland een waardevol initiatief van de Black Archives, maar de traditionele, lang gevestigde archiefinstellingen die grote collecties beheren hebben het in mijn waarneming zelden over het thema dekoloniseren van die collecties. En natuurlijk, ook in Nederland worden symposia georganiseerd waar onderzoekers verslag doen van hun onderzoek in archieven zoals vorig jaar door het Regionaal Archief Tilburg over lhbt-geschiedenis in archieven of twee jaar geleden hier in het Nationaal Archief over 'rethinking the Dutch East India Company'. En ja, ook archiefinstellingen proberen tegenwoordig archieven te acquireren van tal van nieuwe groepen in de samenleving. Allemaal erg waardevol en dit moet vooral ook gestimuleerd

worden, maar het is de vraag of daarmee meerstemmigheid geregeld en dekoloniseren een feit is. Daar is in mijn ogen meer voor nodig dan aan te geven in welke archiefcollecties over welke thema's gegevens te vinden zijn of het verbeteren van de dienstverlening aan nieuwe groepen. Dekoloniseren en meerstemmigheid hebben ook te maken met agency: zeggenschap over wat op welke wijze wordt gearchiveerd en beschikbaar gesteld. Op het *Kennisnetwerk Informatie en Archief* kom ik bijvoorbeeld slechts 2 keer een vermelding tegen die refereert aan dekoloniseren en in beide gevallen gaat het om een bijdrage van studenten en docenten van de Reinwardt Academie. Ik heb al eens een directeur van een archiefdienst horen zeggen dat dekoloniseren meer een Haags vraagstuk is dat op lokaal niveau eigenlijk niet speelt. En dat is toch opmerkelijk. Vooral omdat het thema in het culturele domein wel degelijk op de agenda staat (kijk naar de musea) en er in de samenleving volop debatten gevoerd worden waarin het ongemak over representaties en interpretaties van het verleden soms met veel tumult gevoerd worden. En ook in de internationale archiefgemeenschap bestaat volop aandacht voor het thema meerstemmigheid in archieven; een debat dat steeds vaker gevoerd wordt onder de noemer van dekoloniseren van archieven. Alleen al dit jaar verscheen bijvoorbeeld een bijzonder themanummer over dekoloniseren van archieven in *Archival Science* en tijdens de AERI conferentie eerder dit jaar in Liverpool waren tal van bijdragen hieraan gewijd.

Wat is de verklaring voor deze betrekkelijke stilte in Nederland? Is het omdat archiefinstellingen, zoals Australiër Nathan Mudyi Sentance, die zichzelf 'archival decolonist' noemt, te weinig verantwoordelijkheid nemen over de omgang met het koloniale verleden? Sentance schrijft dat de tijd voorbij is dat deze instituten zich kunnen verschuilen achter de muur van onschuld door te beweren dat ze slechts acteren als neutrale intermediairs tussen verleden en heden. Hij verwijst daarbij naar een uitspraak van de Zuid Afrikaanse aartsbisschop Desmond Tutu: 'If you are neutral in situations of injustice, you have chosen the side of the oppressor. If an elephant has its foot on the tail of a mouse and you say that you are neutral, the mouse will not appreciate your neutrality.' Sentance concludeert dan ook dat archieven die zich beroepen op neutraliteit en zich daarmee opstellen als een passief doorgeefluik van het verleden naar het heden, zich daarmee schuldig maken aan het in stand houden en ondersteunen van onderdrukkende structuren en het onderdrukkende narratief. Is dit verschuilen achter die muur van onschuld een attitude die ook van toepassing is op de Nederlandse situatie? Of is de betrekkelijke stilte in Nederland het gevolg van een onvergelykbare context met de landen waar die stilte wel wordt doorbroken? Want het is waar, het thema dekoloniseren van archieven wordt vooral geagendeerd door landen als Australië, Nieuw Zeeland, Canada en Zuid-Afrika. Het zijn allemaal gebieden die ooit zijn gekoloniseerd. Australië heeft net als Nieuw-Zeeland, Canada en de Verenigde Staten een koloniaal verleden dat gebaseerd is op migratie van Europeanen naar deze gebieden. Deze vorm van kolonialisme wordt ook wel *settler-colonialism* genoemd. Kolonisten, hoofdzakelijk afkomstig uit Europa hebben de oorspronkelijke culturen grotendeels uitgewist. De oorspronkelijke bevolking in deze gebieden is grotendeels uitgemoord, door ziekten gedecimeerd en door bevolkingspolitiek gemarginaliseerd. De aboriginal bevolkingsomvang in Australië wordt nu geschat op circa 3 procent van de bevolking op een totaal van 21 miljoen Australiërs. In Canada is dat ongeveer 5%, Nieuw-Zeeland 15 %, Verenigde Staten 2%. Overall leiden deze oorspronkelijke bevolkingsgroepen, tegenwoordig aangeduid als First Nations peoples, maar ook als native, indigenous en Aboriginal peoples een gemarginaliseerd bestaan. Tot voor kort mochten ze hun eigen talen

niet spreken en hun eigen culturele praktijken niet uitoefenen. In Australië werd tussen 1910 en 1970 bijvoorbeeld een giftige politiek van gedwongen assimilatie toegepast waarbij circa 100.000 kinderen van Australische aboriginals door de overheid van hun families werden gescheiden om ze te 'witten', ze definitief los te maken uit hun aboriginal culturen. In de afgelopen decennia is in een aantal landen erkenning gekomen voor het grote onrecht dat de First Nations Peoples is aangedaan. First Nations peoples verzetten zich dan ook steeds sterker tegen het dominante eenzijdige koloniale narratief en zijn erop uit om de structuren en denkpatronen waarop dit koloniale narratief is gebaseerd zichtbaar te maken en te ontmantelen. Het wordt *cultural resurgence* genoemd. *Cultural resurgence* is culturele opstanding, het terugvorderen van de eigen culturele identiteit die door het koloniale geweld en de koloniale politiek van de afgelopen eeuwen is afgepakt, vernietigd, vergiftigd. Het moet ervoor zorgen dat de eigen culturele waarden weer de ruimte krijgen om het eigen verleden en de eigen toekomst vorm te geven. In die context is dekoloniseren nog in volle gang. Cultural Resurgence vereist dekolonisatie van het culturele geheugen, dekolonisatie van de universiteiten, dekolonisatie van de musea en zeker ook dekolonisatie van de archieven. Deze activistische benadering dwingt de erfgoedinstellingen om de stilte te doorbreken. Het is een context die niet zomaar vergelijkbaar is met de Nederlandse situatie. Of heeft het ontbreken van een actief debat binnen de Nederlandse archiefsector misschien te maken met de weinig reflectieve houding van archiefinstellingen omdat ze vooral sterk uitvoerend bezig zijn om archieven vakkundig te beheren en beschikbaar te stellen zonder onderscheid des persoons? Mijn voorlopige hypothese is dat het een combinatie van deze factoren is; dat ze allemaal tot op zekere hoogte een rol spelen voor de beperkte aandacht voor dit thema. Dat neemt echter niet weg dat de vraag zich ook hier steeds meer opdringt hoe de archiefsector zich tot de last van de geschiedenis wil verhouden?

Als er in de Nederlandse context al over dekoloniseren van archieven wordt gesproken, gebeurt dat meestal vanuit het perspectief van repatriëring van archiefcollecties naar de landen van herkomst. Dit kan inderdaad gezien worden als een heel feitelijke, materiële vorm van dekolonisatie. Maar het is voor de voormalige kolonisator eigenlijk nog wel de minst complexe en minst verre gaande manier van dekoloniseren. De voormalige kolonisator repatriëert immers een historische collectie. Alvorens tot daadwerkelijke repatriëring over te gaan worden vaak nog de nodige neokoloniale voorwaarden gesteld, zoals verplichte digitalisering, maar daarmee is de kous voor de voormalige kolonisator af. Bekende voorbeelden in Nederland zijn de zogeheten *Djogdja-documenten* die tijdens de politieke acties, ofwel Agresi Militer Belanda, samen met vele duizenden andere mappen en dossiers door Nederlandse militairen en inlichtingendiensten waren buitgemaakt. De *Djogdja-documenten* waren in hoofdzaak afkomstig van het Indonesische ministerie van Defensie en vice-president Mohammad Hatta. Na eindeloos soebatten tussen Indonesië en Nederland, waarbij steeds onenigheid bestond over de vraag welke documenten nu wel en niet onder de *Djogdja-documenten* moesten worden gerekend, werden deze tussen de jaren '70 en '90 van de vorige eeuw na, gemicrofilmd te zijn, naar Indonesië verscheept. Van heel recente datum is de circa 800 m¹ Surinaamse archieven die na ongeveer honderd jaar in depots van het Nationaal Archief in Den Haag te zijn bewaard, na digitalisering ervan zijn teruggegeven aan Suriname.

Mijn stelling is dat dekoloniseren van archieven veel verder reikt dan het repatriëren van archieven naar landen van herkomst. Dekoloniseren van archieven is nodig om de weg vrij te

maken voor daadwerkelijke meerstemmigheid, en dat zal nooit zonder slag of stoot, strijd en frictie gaan. Ook geloof ik niet in een model van dekoloniseren van archieven waarbij de voormalige kolonisator de regels van het spel bepaalt. Om die reden stel ik me ook terughoudend op ten aanzien van het gemak waarmee erfgoedinstellingen het begrip inclusiviteit gebruiken. Vaak is het inclusieve museum of het inclusieve archief er vooral om te doen te zorgen dat de instelling publieksgroepen aan zich bindt die eerder geen gebruik maakten van de collecties. Migrantengroepen zijn daarbij een goed voorbeeld. Door andere verhalen te vertellen met de collectie kan de collectie ook betekenis voor de nieuwe doelgroepen krijgen. Die aandacht kan zich ook manifesteren in het verzamelbeleid zodat materiaal uit de doelgroepen geacquireerd wordt. Op deze manier zijn in de afgelopen jaren door archiefinstellingen op deze terreinen tal van waardevolle initiatieven genomen. De voorwaarden waaronder participatie van nieuwe groepen plaatsvindt en daarmee dus hoe ver de meerstemmigheid reikt, worden echter in het algemeen door de erfgoedinstelling bepaald. Daarmee is inclusiviteit eerder een gunst die wordt verleend dan dat er sprake is van een gelijkwaardige betrokkenheid.

Archiefwetenschapper Sue McKemmish betoogde onlangs dat het belangrijkste motief voor het bestaande dekolonisatiedebat de noodzaak is om de bestaande kennisinfrastructuren te transformeren. Een transformatie die ertoe moet leiden dat meerdere stemmen en meerdere perspectieven erkend en hoorbaar worden. Het transformeren van kennisinfrastructuren is heel andere koek dan het verplaatsen van collecties van land A naar B. Hoe gaat de archiefcommunity met dit transformatievraagstuk om? Onder de archiefcommunity reken ik zowel archivariissen, archiefinstellingen als archiefwetenschappers. Maar veel belangrijker in dit opzicht zijn echter de communities die op zoek zijn naar hun stemmen in de archieven; de groepen die hun eigen stem, hun narratief missen en dat wijten aan de voortgaande dominantie van de koloniale kennisstructuren waarvan de archieven onderdeel zijn.

Ik zal nu eerst wat verder ingaan op de vraag waarom het belangrijk dat dit debat ook op die manier in Nederland gevoerd wordt, om vervolgens een aantal visies uit het debat zoals het in sommige landen wordt gevoerd te bespreken. Ik zal daarbij in het bijzonder aandacht besteden aan het pleidooi voor het ontmantelen, dekoloniseren zo men wil, van de bestaande koloniale kennisstructuren, waarvan archieven niet alleen deel uitmaken maar ook medeverantwoordelijk zijn voor het in standhouden van de kolonialiteit in de kennisstructuren. Ik zal mijn verhaal afsluiten met een voorbeeld van een redelijk geslaagde transformatie van een kennisinfrastructuur waardoor meerstemmigheid mogelijk is gemaakt.

Ook al wordt het debat op dit moment vooral buiten Nederland in een misschien niet geheel vergelijkbare context gevoerd, het is de hoogste tijd voor de Nederlandse archiefcommunity om hierin actief te participeren. Waarom? Omdat een nieuwe koloniatiegolf dreigt, die ook wel digitaal imperialisme wordt genoemd. Europese, Amerikaanse en Australische archiefinstellingen digitaliseren in sneltreinvaart grote hoeveelheden archieven. Het aandeel koloniale archieven in die digitaliseringsprojecten is groot: van de ongeveer 4 kilometer archiefmateriaal dat door het Nationaal Archief is gedigitaliseerd valt 43% in de categorie van koloniale archieven. En Nederlandse instellingen zijn daarnaast ook actief in het digitaliseren van grote hoeveelheden archiefmateriaal in een aantal voormalige koloniën

zoals Indonesië en Sri Lanka. Het betreft archieven die onder het Nederlandse gezag zijn gevormd en in Indonesië, India, Suriname of Sri Lanka worden beheerd. Door die massale digitalisering en wereldwijde beschikbaarstelling ervan op het internet wordt het Europese narratief opnieuw bevoorrecht. Dit om de eenvoudige reden dat digitalisering van collecties veel geld kost en het inrichten en onderhouden van de digitale zoekinfrastructuren ook nog eens veel kennis vereist. Het zijn vooral de instellingen met geld en kennis die zulke projecten kunnen uitvoeren en in de praktijk betekent het dat dit vooral Europese, Amerikaanse en Australische instituten zijn die dergelijke projecten entameren. Digitalisering van lokale inheemse archieven komt vanwege ongelijkheid aan beschikbare middelen niet of slechts heel langzaam van de grond. Archiefinstellingen zijn uiteraard niet verantwoordelijk voor het narratief dat in de documenten zelf wordt gehanteerd, maar wel voor het epistemologische raamwerk waarbinnen die archieven worden geordend, beschreven en beschikbaar gesteld. Welke termen worden gehanteerd om beschrijvingen te maken? Op welke aspecten wordt de schijnwerper gezet en wat wordt verdonkeremaand bij het toekennen van metadata? In welke taal worden archieven beschreven? Zo is het toch op zijn minst opmerkelijk dat de inventarissen van de archieven uit de koloniale periode die vandaag de dag door het Arsip Nasional in Jakarta worden vervaardigd nog steeds enkel in het Nederlands verschijnen. Het is toch alsof de inventarissen van de archieven uit de periode 40-45 nog steeds in het Duits geschreven worden.

Het kan niemand zijn ontgaan dat er sinds een aantal jaren stevige debatten worden gevoerd over de vraag of bepaalde tradities eigenlijk nog wel kunnen. Het *Zwarte Piet is Racisme* protest is daarvan wel het meest tot de verbeelding sprekende en kent inmiddels geharnaste voor- en tegenstanders. Het is een debat met, zoals Gloria Wekker zegt, een dubbel slachtofferschap waarbij zwarten zich beklagen over het feit dat de witten maar niet beseffen hoe pijnlijk racistisch de zwarte Piet figuur voor zwarten is en de witten zich beklagen over de zwarten die maar niet willen beseffen hoe pijnlijk het is voor de witten om de zwarte Piet figuur waarmee ze zijn opgegroeid te moeten opgeven. Volgens de *Zwarte Piet is Racisme* beweging bouwt Zwarte Piet overduidelijk voort op het koloniale narratief en op het slavernijverleden terwijl anderen dit als vergezochte en zelfs gevaarlijke onzin bestempelen.

Gloria Wekker beschrijft in haar veelbesproken boek *Witte Onschuld* hoe het verzet tegen Zwarte Piet steeds negatievere gevoelens opwekt in de Nederlandse samenleving. Gevoelens van woede, agressiviteit, dreigementen, neerbuigendheid, ontwijking en loochening. Dit alles in een samenleving die erin is geslaagd, zo schrijft ze, zichzelf te overtuigen dat bijna 400 jaar van kolonialisme op wonderbaarlijke wijze geen sporen van racisme hebben achtergelaten: niet in de cultuur, niet in de geschiedenis, niet in de taal, niet in de representaties van het zelf en de ander en niet in de instituties. Kort samengevat, de tenor is: 'We zijn een klein, onschuldig land; we zijn inherent antiracistisch; bovendien hebben we geen kwade bedoelingen'.

Ik wil hier niet al te veel op de Zwarte Piet controversie zelf ingaan, maar wil deze wel noemen omdat ze zo goed illustreert dat onder die discussie veel grotere dingen schuilgaan. Wat Gloria Wekker in haar boek doet is de onderliggende patronen zichtbaar maken. Achter de zich verhardende standpunten ten aanzien van de Zwarte Piet figuur gaan verschillende maatschappijvisies en botsende wereld- en geschiedbeelden schuil. Gloria Wekker maakt in haar boek *Witte Onschuld* zichtbaar hoezeer raciaal en koloniaal denken in de Nederlandse

samenleving is ingebed ook al is het algemene zelfbeeld tegenovergesteld hieraan. In haar boek *Witte Onschuld* maakt ze deze patronen zichtbaar door het 'culturele archief' te ontsluiten. De term 'culturele archief' is vooral bekend geworden door het werk van Edward Said. In *Culture and Imperialism* schrijft hij dat wanneer je in 1860 een Brit, of Fransman was, en ik neem de vrijheid om de Nederlander daaraan toe te voegen, bezag je India, Noord-Afrika of Nederlands-Indië met een mengeling van vertrouwdheid en afstand maar nooit in een betekenis van hun eigen soevereiniteit. Het culturele archief is in tegenstelling tot het materiële archief waar ik het zo meteen over ga hebben, niet tastbaar. Je kunt geen bezoek brengen aan het culturele archief om stukken in te zien. Integendeel, het culturele archief zit opgesloten in het denken. Of sterker nog, het is het grote reservoir van kennis en gevoelens dat impliciet sturend is voor de manier waarop de werkelijkheid wordt vormgegeven. Het culturele archief omvat de culturele logica, de culturele code waarmee de werkelijkheid wordt geconstrueerd en gerepresenteerd. Wekker pleit voor meer onderzoek naar hoe de culturele codering in Nederland in elkaar zit en hoe deze tot stand is gekomen en in stand wordt gehouden.

Als we deze lijn van redenering doortrekken, is het materiële archief, de vele kilometers geschreven teksten waarin India, Nederlands-Indië, Suriname of willekeurig welke andere koloniale samenleving is gedocumenteerd en geportretteerd niet los te zien van het culturele archief. Of zoals wetenschappers als Gayatri Spivak en Betty Joseph concludeerden nadat ze de archieven van de Britse East India Company hadden bestudeerd: het koloniale archief representeert niet het werkelijke India. Het koloniale archief weerspiegelt het India dat de koloniale ambtenaren zelf construeerden. Het is een selectief India dat vormgegeven is op grond van de referentiekaders van de koloniale ambtenaren en het raster, de lens van het koloniale gouvernement. De observaties die de koloniale ambtenaren deden werden voortdurend in het grotendeels fictieve raamwerk geplaatst waarmee zij India hadden geschapen. Het ligt voor de hand dat dit niet alleen voor India geldt, maar voor koloniale perspectieven in het algemeen. De Indonesische schrijver Pramoedya Ananta Toer heeft het materiële archief in zijn boek *Het Glazen Huis* tot hoofdthema gemaakt. Zijn 'glazen huis' bestaat uit de dossiers die de hoofdpersoon in het boek, inspecteur van politie Jacques Pangemanann aanlegt omwille van het behoud en de voortzetting van het Nederlandse gouvernement. Het glazen huis was het materiële archief, bedoeld om specifieke aspecten van de Indische samenleving leesbaar te maken. Wát er opgetekend werd en wát in het glazen huis belandde, werd bepaald door de lens en het raster zoals door de koloniale machthebber was gedefinieerd. De Indo-Europeaan Pangemanann, in dienst van het gouvernement vertelt in *Het Glazen Huis* over zijn mislukking als mens, als vader. Hij legt verantwoording af aan zijn kinderen over het mislukte toneelstuk dat hij zijn hele leven heeft gespeeld. Pangemanann was politieman, maar voelde zich tegelijkertijd een gevangene van de politie. Zijn Nederlandse collega's bestempelden hem als "inlander" en zaten er niet op te wachten om te moeten samenwerken met iemand die ze eigenlijk vooral wantrouwden. De gespletenheid in zijn bestaan kon Pangemanann slechts dragelijk maken door, zoals hij zegt, twee gezichten te hebben en vele harten. Uiteindelijk is hij aan het toneelstuk ten onder gegaan waarbij hij zijn kinderen toevertrouwt dat ze hem als een vertegenwoordiger moeten zien van de generatie inlanders die verloor; die overwonnen werd door het koloniale gezag; de koloniale machten. Als inspecteur deed hij niets anders dan zijn eigen volk in de gaten houden. 'Alle inlanders' zo schrijft hij, 'en dan vooral de moderne Pitoengs die de geneugten van het gouvernement probeerden te verstoren, plaatste ik in een glazen huis dat ik op mijn

werktafel had neergezet. Zo waren ze allemaal duidelijk te zien. Dat was mijn werk: ik moest alle bewegingen binnen dat glazen huis in de gaten houden. Dat was wat de gouverneur-generaal verlangde'. De eenzijdigheid, vanwege het raster waarmee de werkelijkheid werd geconstrueerd, wordt natuurlijk ook weerspiegeld in de archieven die zijn aangelegd. Dit mechanisme is inherent aan alle archiefvorming en geldt niet alleen voor koloniale archieven. Maar bij langdurige vormen van machtsongelijkheid en onderdrukking worden alle andere rasters gekoloniseerd en weggedrukt door een dominant raster. Het Europese epistemologische raamwerk heeft andere epistemologische raamwerken verdrongen. De mal waarmee de geschiedenis wordt geconstrueerd is daarmee een koloniale mal geworden.

Om dit te illustreren wil ik een heel kort fragment uit de film *Sarafina* laten zien. Deze film werd in 1992 geproduceerd in Zuid-Afrika (ca 1 minuut).

Terug naar Nederland. Achter de zich verhardende standpunten ten aanzien van de Zwarte Piet figuur gaat een last van de geschiedenis schuil. Het laat botsende wereld- en geschiedbeelden zien vermengd met gevoelens van structurele miskening en ontkenning. De Zwarte Piet discussie kan niet losgezien worden van een behoefte aan erkenning van groepen in de Nederlandse samenleving die zich miskend voelen; die meer last van het gecanoniseerde verleden hebben dan dat ze er trots op kunnen zijn; die het gevoel hebben dat pijnlijke aspecten van dat verleden doodgezwegen worden maar wel nagalmen in het heden. De felheid waarmee dit debat op straat wordt gevoerd kent een wat chiquere evenknie in de geschiedwetenschap. De Leidse emeritushoogleraren Piet Emmer en Henk den Heijer schreven een paar weken geleden een essay in *De Groene Amsterdammer* waarin ze op provocerende en soms zelfs badinerende toon de onderzoeksclaims weerspreken van de zogeheten Nieuwe Realisten die een activistische vorm van slavernijonderzoek voorstaan met aandacht voor nieuwe thema's binnen de koloniale geschiedenis. Den Heijer en Emmer rekenen zichzelf tot de generatie van oude realisten, als de generatie historici die ervoor heeft gezorgd dat harde data uit de archieven werden gedestilleerd en bij elkaar werden gebracht. Ze verwijten de nieuwe realisten zoals Karwan Fatah Black, Matthias van Rossum, Pepijn Brandon en Karin Lurvink dat ze feitelijk niet veel meer doen dan het recyclen van deze gegevens. Emmer en Den Heijer concluderen dat de vernieuwing niet veel verder gaat dan verandering van het taalgebruik en het gebruik van hyperbolen en ze sommen een aantal voorbeelden op: "slaven' worden 'tot slaaf gemaakten', 'slavenhandel' wordt 'deportatie', een aandeel van 5 procent [van het Bruto Binnenlands Product van de op slavernij gebaseerde activiteiten] blijkt plotseling de kurk waarop de Nederlandse economie dreef en het verzekeren van slavenschepen leidt onbewezen tot 'mass murder'". Ook, zo vervolgen zij, 'trekken de nieuwe realisten de kleurenblindheid van de wetenschap in twijfel; zij verdelen het slavernijonderzoek in een wit en een zwart perspectief'. Kleur mag volgens Emmer en Den Heijer geen rol spelen in de wetenschap.

Het is een nobele gedachte maar op welke gronden Den Heijer en Emmer de claim denken waar te maken dat kleur geen rol speelt in hun eigen wetenschap blijft onbesproken. Kleur is immers veel meer dan enkel kleur. De Kameroenese filosoof Achille Mbembe, analyseert in zijn boek *Kritiek van de Zwarte Rede* de geschiedenis van de begrippen 'ras' en 'Neger' die als kwalijke verzinsels buitengewoon veel schade en ellende hebben aangericht. Mbembe gebruikt heel bewust het woord Neger, en consequent met een hoofdletter geschreven. Ik permitteer me hier om dit woord te gebruiken omdat het functioneel is in de context waarin

Mbembe het gebruikt. In feite heeft ook Mbembe het vooral over het culturele archief als hij probeert de macht van dit raciale denken te ontleden. Mbembe typeert de westerse visie op de Neger als een *identiteitsoordeel* terwijl de zwarte visie op de Neger de eigenschappen van een *identiteitsverklaring* heeft. Het westers bewustzijn van de Neger, zo schrijft hij, omvat het geheel aan discoursen, praktijken, formuleringen, teksten en rituelen die steeds worden bedacht, verteld en herhaald om de Neger extern en ongepolijst te laten aantreden als rassensubject. De formulering die Mbembe gebruikt schurkt dicht tegen de eerdergenoemde omschrijving van het culturele archief. De tegenhanger van het identiteitsoordeel is de identiteitsverklaring, wat Mbembe het Negerbewustzijn van de Neger noemt. Hij omschrijft dat bewustzijn als het geheel aan antwoorden dat de Neger probeert te formuleren op vragen als: 'wie ben ik? Ben ik echt wie men zegt dat ik ben, klopt het dat ik niets anders ben dan dat, mijn uiterlijke verschijning, wat men over mij zegt en van mij ziet?' Om deze 'wie ben ik vraag' te kunnen beantwoorden is archief van levensbelang en Mbembe constateert dan ook dat vanuit de zwarte visie op de Neger gepoogd wordt een archief aan te leggen. Het is, zo zegt hij, de enige manier om de Negers terug te geven aan hun geschiedenis. Maar Mbembe constateert ook dat dit een buitengewoon ingewikkelde onderneming is, omdat lang niet alles wat zij in hun geschiedenis hebben meegemaakt sporen heeft nagelaten en waar er wel sporen waren, zijn die lang niet allemaal bewaard. Het aanleggen van een archief zo concludeert Mbembe, is een worsteling van een vaag omliggend volk dat vecht 'om zichzelf niet te definiëren als dispaaraat composietmateriaal, maar als gemeenschap waarvan de bloedsporen zichtbaar zijn over het hele oppervlak van de moderniteit'.

Zijn er concrete voorbeelden van zulke initiatieven waarbij een zwarte gemeenschap dergelijke archieven probeert aan te leggen? Het *Early Caribbean Digital Archive* vind ik een interessant voorbeeld. Het *Early Caribbean Digital Archive* is een initiatief dat enkele jaren geleden werd gelanceerd door Nicole Aljoe en Elizabeth Dillon van de Northeastern University in Boston. Het is een experiment waarbij digitale middelen worden ingezet in een poging om koloniale archieven te dekoloniseren met het doel om stemmen die normaal niet of nauwelijks hoorbaar zijn, hoorbaar te maken. De bestaande archieven die betrekking hebben op de geschiedenis van Caribische samenlevingen zijn allemaal ingebed in het Europese koloniale kennissysteem. Het is daarmee buitengewoon ingewikkeld om de stemmen te horen van de tot slaafgemaakten. Het *Early Caribbean Digital Archive* staat een ander soort archief voor. Het identificeert verhalen en beelden over tot slaafgemaakten die in verschillende archieven en teksten verstopt zitten en brengt die teksten en beelden in digitale vorm samen in het *Early Caribbean Digital Archive*. Het is een vorm van *her-archiveren*. Deze verhalen worden met elkaar vermengd en opnieuw in elkaar gezet. Het doel is niet alleen een poging om verhalen zichtbaar te maken die al die tijd verborgen lagen in de koloniale archieven – *Whilst you archive me* -, maar vooral ook, en ik citeer, 'om het koloniale kennisregime waarop de archieven zijn gebaseerd en waaruit we de meeste van onze materialen halen te verstoren, te beoordelen, te bevragen en te reviseren'. Het is een voorbeeld van dekoloniseren van het koloniale archief dat gebaseerd is op epistemische ongehoorzaamheid. *Respect des fonds* wordt hier, zo zou ik het willen formuleren vervangen door *respect des épistèmes* (in meervoudsvorm).

In een essay met de titel *Decolonizing Knowledge and the question of the archive* reflecteert Mbembe op de *Rhodes must Fall*-beweging in Zuid-Afrika. Deze beweging beijverde zich voor

het verwijderen van het beeld van Cecil Rhodes dat sinds 1934 pontificaal op het terrein van de University of Cape Town stond. De *Rhodes must Fall*-beweging had haar pijlen in eerste instantie gericht op het beeld van Cecil Rhodes. Rhodes was diamantmagnaat, kolonisator en premier van de Kaapkolonie aan het eind van de 19^e eeuw. De beweging stond echter voor veel meer dan enkel het verwijderen van het omstreden beeld. De *Rhodes must Fall*-beweging stond symbool voor strijd tegen de witte suprematie en witte privileges op de universiteit. Mbembe benadrukt in zijn essay hoe belangrijk dit demythologiseren van de witheid is, of om het anders te zeggen, dat de 'versies van witheid die mensen als Rhodes voortbracht worden herroepen en ontmanteld. Tenminste als we de geschiedenis tot rust willen brengen en onszelf willen bevrijden van gevangenschap uit de witte mythologieën'. De oplossing is aldus Mbembe niet om deze beelden naar een museum te brengen. Musea zijn immers geen stortplaatsen of plekken waar historisch afval wordt gerecycled. Musea en archieven zijn epistemologische ruimten, plekken waar kennis wordt gevormd. Mbembe is overigens ook geen voorstander van het vernietigen van dergelijke beelden. Hij stelde voor om een nieuw soort instellingen op te richten die de gecombineerde eigenschappen zouden moeten hebben van een kerkhof, een begraafplaats en een park.

Mbembe staat bepaald niet alleen in zijn kritiek op het epistemische geweld dat het kolonialisme teweeg heeft gebracht. Het is de rode draad die door het hele debat van dekoloniseren van archieven loopt. Sociologen, antropologen en filosofen als Quijano, Mignolo en Walsh gebruiken de term *coloniality*, kolonialiteit, om daarmee de logica en kennissystemen aan te duiden die ten grondslag lagen aan het Europese kolonialisme. Die logica, de denkpatronen en kentheoretische modellen verdwijnen niet automatisch na een geslaagde politiek-staatkundige dekolonisatie. Het dekoloniseren van kennissystemen waarvan archieven en musea deel uitmaken, zal volgens sociologen als Quijano en Mignolo die op dit terrein veel onderzoek hebben gedaan, slechts kans van slagen hebben als eerst de bestaande epistemologieën en ontologieën worden ontleed zodat de kolonialiteit ervan zichtbaar wordt. Hier zijn we weer bij het culturele archief, de culturele code die verstopt zit in het denken. Pas als die code gekend wordt, kunnen er alternatieven tegenover gezet worden. Deze wetenschappers delen allemaal de overtuiging dat epistemische ongehoorzaamheid daarbij noodzakelijk is. Daarmee bedoelen ze dat het nodig is afstand te nemen van de vanzelfsprekendheid waarmee de Europese uitgangspunten van wetenschap en maatschappijvisie als het enige valide model wordt beschouwd. Om die reden ageren ze sterk tegen de rol van instituties als universiteiten, musea en archieven omdat ze allemaal een belangrijke rol spelen in het laten voortbestaan van dat model. Toyin Falola, hoogleraar *Africa Studies* aan de Universiteit van Texas en afkomstig uit Nigeria beschrijft hoe dit heeft uitgedaagd voor traditionele archiefculturen. In een buitengewoon interessant essay met de titel *Ritual Archives* beschrijft hij hoe in veel Afrikaanse landen een koloniale archiefcultuur in een periode van minder dan 70 jaar de traditionele rituele archiefcultuur heeft vernietigd en gemarginaliseerd. De rituele archiefcultuur is gebaseerd op voorouderlijke kennis, complexe inheemse concepten en inheemse epistemologieën. Falola beschrijft hoe het Yoruba begrip *itàn* (geschiedenis die gebaseerd is op het rituele archief) door de westerse wetenschap stevast in de categorie van folklore en mythologie wordt geplaatst. De op koloniale archieven gestoelde geschiedenis wordt daarentegen als de echte wetenschappelijk gefundeerde geschiedenis beschouwd die origineel en betrouwbaar zou zijn. Ondanks de gelaagde vormen van het rituele archief en de methodische aandacht die wordt besteed aan het componeren van een lied, dans, verhaal of gedicht, is het oordeel dat

Itàn validiteit mist, onbetrouwbaar is, niet toegankelijk en niet transparant is terwijl de geschiedenis die gebaseerd is op het koloniale archief dat wel zou zijn. Het is een voorbeeld van koloniaal epistemisch geweld, dat, zo zegt Falola, ook na de politieke dekolonisatie in stand wordt gehouden. Afrikaanse universiteiten zijn immers gebouwd op westerse wetenschapsfilosofieën door medewerkers die hun opleiding in het westen hebben genoten.

Laten we de aandacht verleggen naar de concrete systemen die archiefinstellingen in het leven hebben geroepen. Archiefwetenschapper Elisabeth Yakel benadrukt dat archiefsystemen representatiesystemen zijn die een tweeledige functie hebben: aan de ene kant zijn ze manifestaties van een cultuur (ze representeren een maatschappijbeeld), maar ze vormen tegelijkertijd de infrastructuur waarmee die cultuur en dat maatschappijbeeld wordt vormgegeven. Het begint al bij de selectie: bepalen wat als waardevol genoeg wordt beschouwd om te behouden en de daaropvolgende ingrepen die archivariissen plegen om deze gegevens beschikbaar te stellen. De Zuid Afrikaanse archiefwetenschapper Verne Harris stelt terecht dat, 'legacies are never received, they are only ever made and re-made'. Precies om die reden zit er ook een potentieel duistere zijde aan deze logica omdat daarmee op selectieve wijze bepaalde kennissystemen in leven worden gehouden.

Hoe zien dergelijke infrastructuren eruit? Laten we een eenvoudig Nederlands voorbeeld nemen dat onlangs ook op Twitter de nodige aandacht heeft gekregen. De Verenigde Oostindische Compagnie zorgde voor banen voor vele duizenden mensen op de schepen van de compagnie als soldaat, of voor mensen die in de handelsposten werkzaam waren. Vanwege het verhoogde risico op overlijden in VOC-dienst, kozen veel VOC-dienaren ervoor om hun testament te laten vastleggen bij een van de notarissen in bijvoorbeeld Batavia of Kaap de Goede Hoop. Kopieën van de testamenten werden naar het VOC-hoofdkwartier in Amsterdam gestuurd en ze zijn vandaag de dag een belangrijke bron om een inkijkje te krijgen in de privélevens van gewone mensen die in dienst waren van de VOC. In de 19e eeuw maakten archivariissen in Den Haag een index op deze VOC-testamenten die uit meer dan 10.000 namen van testateurs bestaat. Ook de testamenten zelf zijn onlangs gedigitaliseerd en via de inmiddels gedigitaliseerde index toegankelijk. Als we door de testamenten gaan, zien we dat het lang niet altijd enkel mannen waren die een testament lieten opmaken. In veel gevallen blijkt dat zowel man als vrouw samen naar de notaris gingen om hun gezamenlijke testament op te laten maken. In die gevallen worden beide namen ook in het testament aangetroffen. Het probleem is echter dat de index enkel de mansnaam vermeldt en de vrouwen ook na digitalisering van de index en van de testamenten onzichtbaar blijven. Datzelfde geldt ook voor de vele lokale inheemse mensen, afkomstig uit Java, Molukken of andere delen van de archipel. Ook zij figureren veelvuldig in deze testamenten, zowel mannen als vrouwen in allerlei verschillende rollen. [*voorbeelden tonen*] Ze worden genoemd als begunstigde, huisgenoot, schuldenaar, schuldeiser en tot slaafgemaakt eigendom. En hoewel ze in deze documenten figureren, zijn ze vanwege het 19^e eeuwse archivalische wereldbeeld onzichtbaar gehouden. De index representeert een 19^e eeuwse maatschappijbeeld en is in dit voorbeeld een krachtig instrument om op bepaalde elementen de schijnwerper te zetten en andere elementen, die weliswaar aanwezig zijn, te verdonkeremanen. Nu deze 19^e eeuwse gedigitaliseerde index als toegang dient op de 17^e en 18^e eeuwse gedigitaliseerde notariële akten, wordt het 19^e eeuwse wereldbeeld met 21^e eeuwse digitale middelen gereactiveerd. Een transformatie van de kennisinfrastructuur was echter ook een optie geweest. Het is wat mij betreft een goed voorbeeld van

epistemologische inertie. Nietsdoen is niet neutraal. Nietsdoen ondersteunt de onderdrukkende archiefinfrastructuur van het verleden.

Studenten archiefwetenschap doen in het kader van het vak *digital curation* onderzoek in de archieven van de militaire inlichtingendienst in Nederlands-Indië. Deze dienst heeft tijdens de dekolonisatieoorlog tussen 1945 en 1949 veel documenten en archieven van Indonesiërs in beslag genomen om er achter te komen wat zich in de Indonesische samenleving afspeelde. Documenten waarvan de inlichtingendienst oordeelde dat ze van belang waren, werden vertaald en er werd vaak een kort commentaar aan toegevoegd. In het archief van de militaire inlichtingendienst dat nu in het Nationaal Archief wordt bewaard, treffen we zowel het van Indonesiërs in beslag genomen materiaal aan als ook de door de inlichtingendienst gemaakte vertalingen en commentaren. Studenten onderzoeken onder andere welk narratief de archiefinstelling hanteert. Dat doen ze door de gebruikte metadata te analyseren. Is het het narratief van de inlichtingendienst, gebaseerd op de vertalingen en interpretaties van de dienst van het in beslag genomen materiaal? Of is het het narratief van de documenten en archieven op basis van een eigenstandige analyse van deze documenten door de archiefinstelling? Het zal waarschijnlijk geen verbazing wekken dat het perspectief dat de inlichtingendiensten hanteerden veelal ook het perspectief is dat in de inventaris is overgenomen. Een rubriektitel in de inventaris als '*Republikeinse Benden, terreur, sabotage enz'*' zegt natuurlijk alles over het gehanteerde perspectief. Maar ook op detailniveau lijkt de interpretatie van de inlichtingendienst soms kritiekloos te zijn overgenomen, soms zelfs op basis van dubieuze vertalingen die de inlichtingendienst maakte van de originele, vaak in Javaans of Maleis gestelde documenten.

Zou het ook anders kunnen? Zijn er alternatieven? Ik wil mijn verhaal afsluiten met een voorbeeld. Ik begon mijn verhaal met *Whilst you Archive Me. Whilst You Archive Me* gaat over geweld, bewustwording en mogelijkheden. De eerste twee aspecten, epistemisch geweld en bewustwording hebben in het afgelopen uur alle aandacht gekregen, maar het zou onbevredigend zijn om niet ook naar de mogelijkheden te kijken die het gevolg kunnen zijn van bewustwording en reflectie. Het meest interessante voorbeeld dat ik heb kunnen vinden komt uit de Canadese museumwereld. Daar hebben collectiebeherende instellingen samen met *Inuit communities* een collectie-infrastructuur ontwikkeld die een belangrijk deel van de agency teruggeeft aan de gemeenschappen. In de 19^e eeuw verzamelden bonthandelaren op verzoek van het *Smithsonian Institute* duizenden, tienduizenden objecten van *Inuit communities*. Soms waren de objecten gekocht, soms geruild, soms gekregen, soms gestolen. Deze objecten zijn verspreid geraakt in tientallen verschillende musea in met name Canada, en de Verenigde Staten. Ongeveer tien jaar geleden is door een samenwerking van drie *Inuit communities* en het *Museum of Anthropology* van de University of British Columbia het zogeheten *Reciprocal Research Network* ontwikkeld. Een aanzienlijk aantal musea dat objecten van inheemse communities in de collectie had was bereid om die objecten te digitaliseren en met gestandaardiseerde metadata onder te brengen in het Research Network. De toegevoegde waarde van het netwerk is dat het communities de mogelijkheid biedt om een eigen digitale selectie te maken van items die voor hen relevant zijn om ze vervolgens onder te brengen in een eigen digitale collectie. De afzonderlijke items waarvan ze vinden dat ze tot hun collectie behoren, kunnen ze vervolgens zelf beschrijven volgens de maatstaven en het perspectief dat hen goeddukt. Maar het gaat verder dan dit.

De communities kunnen ook bepalen wie ze toegang verlenen tot hun collecties die door hen zijn beschreven. Ze kunnen hun digitale collectie met hun beschrijvingen openstellen voor de hele wereld maar ook voor een designated community. Het interessante van die benadering is dat verschillende perspectieven op die manier naast elkaar kunnen bestaan. De instellingen die de fysieke collecties beheren en de communities die er inhoudelijke claims op leggen, kunnen op deze manier gelijktijdig verschillende verhalen vertellen via een infrastructuur die open is en ruimte laat voor verschillende interpretaties. Het is een interessante concrete uitkomst in een dekoloniseringsproces dat nog steeds gaande is.

Concluderend. Ik ben me ervan bewust dat veel meer onderzoek nodig is in de Nederlandse collecties en in de infrastructuren die archiefinstellingen hebben opgebouwd om algemene uitspraken te kunnen doen. Mijn verhaal is vooral een oproep aan de archiefinstellingen om de discussie niet uit de weg te gaan maar juist op te zoeken over de vraag welke rol de archiefinstellingen zelf spelen in de omgang met de last van het verleden. Hoe ze bijdragen aan het in stand houden of ontmantelen van dubieuze kennissystemen? Welke opties ontwikkeld kunnen worden in gesprek of confrontatie met betrokken communities? Misschien niet altijd makkelijk, maar de last van het verleden kan in ieder geval niet geneutraliseerd worden door niets te doen. En heel concreet zou ik er ten minste voor willen pleiten dat bij iedere digitalisering van een analoge collectie dit vraagstuk op tafel ligt en onderdeel uitmaakt van een projectplan. Het zou een mooi begin kunnen zijn...

Bovenstaande tekst is geschreven als een lezing, gegeven op 14 november 2019, Nationaal Archief Den Haag. Bij de voorbereiding van deze lezing is gebruik gemaakt van onderstaande publicaties. Charles Jeurgens is hoogleraar archiefwetenschap aan de Universiteit van Amsterdam.

- Aljoe N, Maddock Dillen E, Doyle B, Hopwood E (2015) Obeah and the Early Caribbean Archive. *Atlantic Studies* <http://dx.doi.org/10.1080/14788810.2015.1025217>: 258-266
- Breckenridge K (2014) The Politics of the parallel archive: Digital imperial and the future of record-keeping in the age of digital reproduction. *Journal of South African Studies* 40:499-519
- Dresscher T (2018) Het dekoloniseren van archiefbeheer en historisch onderzoek in Nederland. *Archievenblad* 122:14-19
- Emmer P, Den Heijer H, 'Tot slaaf Gemaakt' *De Groene Amsterdammer* (3 okt 2019)
- Falola T (2017) Ritual Archives. In: Afoloayan A and Falola T (eds) *The Palgrave Handbook of African Philosophy*. Palgrave, New York, pp 703-728
- Ghaddar J and Caswell M (2019) "To go beyond": towards a decolonial archival praxis. *Archival Science* doi: 10.1007/s10502-019-09311-1
- Gikandi S (2015) Rethinking the Archive of Enslavement. *Early American Literature* 50:81-102
- Harris V (2011) Jacques Derrida meets Nelson Mandela: Archival ethics at the endgame. *Archival Science* 11:113-124
- Hennessy K (2016) From the Smithsonian's MacFarlane Collection to Inuvialuit Living History. In: van den Akker C and Legêne S (eds) *Museums in a Digital Culture. How art and heritage become meaningful*. Amsterdam University Press, Amsterdam, 109-127
- Joseph, B (2004) *Reading the East India Company, 1720-1840. Colonial Currencies of Gender*. University of Chicago Press, Chicago.

- Karabinos M (2019) Decolonisation in Dutch Archives. Defining and Debating. *BMGN – Low Countries Historical Review* 134:129-141
- Lee J (2017) Exploring the shaky ground of queer/ed archives and their methodologies. In: Gilliland A, McKemmish S and Lau A (eds) *Research in the Archival Multiverse*. Monash University Publishing, Clayton
- Leopold R (2013) Articulating culturally sensitive knowledge online: a Cherokee case study. *Mus Anthr Rev* 7:85-104
- Manžuch Z (2017) Ethical issues in digitization of cultural heritage. *Journal of Contemporary Archival Studies* 4:1-17
- Mbembe A (2015) *Kritiek van de Zwarte Rede*. Boom, Amsterdam
- Mbembe A (2016) *Decolonizing Knowledge and the Question of the Archive* University of Witwatersrand, Johannesburg.
- McEwan C (2003) Building a Postcolonial Archive? Gender, Collective Memory and Citizenship in Post-Apartheid South Africa. *Journal of South African Studies* 29:739-757
- McKemmish S (2017) Recordkeeping in the continuum. An Australian Tradition. In: Gilliland A, McKemmish S and Lau A (eds) *Research in the Archival Multiverse*. Monash University Publishing, Clayton
- Mignolo (2011) Geopolitics of sensing and knowing: on (de)coloniality, border thinking and epistemic disobedience. *Postcolonial Studies* 14:273-283
- Mignolo W (2013) Enacting the Archives, Decentering the Muses: The Museum of Islamic Art in Doha and the Asian Civilizations Museum in Singapore. *Ibraaz* <https://www.ibraaz.org/essays/77>.
- Mignolo W (2017) Coloniality is far from over, and so must be decoloniality. *Afterall* 43:39-45
- Mignolo W and Walsh C (2018) *On Decoloniality: Concepts, Analytics, Praxis*. Duke University Press, Durham
- Modest W en Lelijveld R (eds) (2018) *Woorden doen ertoe. Een incomplete gids voor woordkeuze binnen de culturele sector*. Tropen Museum, Afrika Museum, Museum Volkenkunde, Wereldmuseum. Amsterdam.
- Namhila E (2016) Content and use of colonial archives: an under-researched issue. *Archival Science* 16:111-123
- National Archives of the Netherlands. Inventaris van het archief van de Marine en Leger Inlichtingendienst, de Netherlands Forces Intelligence Service en de Centrale Militaire Inlichtingendienst in Nederlands-Indië, Series ID 2.10.62 in particular inventory numbers 3013-7112. Includes translations
- National Archives of the Netherlands National Archives, Inventaris van het archief van de Procureur-Generaal bij het Hooggerechtshof van Nederlands- Indië, (1936) 1945-1949 (1969), Series ID 2.10.17
- Peterson T (2010) To have and to have not: archives as information, archives as symbol. In: van Engen H, Janssens G, Kwanten G and Pompe K (eds) *Archives without Borders*. Archivos sin Fronteras. Vlaamse Vereniging voor Bibliotheek, Archief & Documentatie, Berchem
- Pramoedya Ananta Toer (1999), *Het Glazen Huis* (oorspr. *Rumah Kaca*, 1988) De Geus, Breda
- Risam R (2019) *New Digital Worlds. Postcolonial Digital Humanities in Theory, Praxis, and Pedagogy*. Northwestern University Press, Evanston.
- Rowley S (2013) The Reciprocal Research Network: the Development Process. *Museum Anthropological Review* 7:22-43
- Said E (1994) *Culture and Imperialism*. Bookmarque, Croydon
- Sentance N (2018) What is our Purpose <https://archivaldecolonist.com/2018/12/29/what-is-our-purpose/>.
- Smith LT (2001) *Decolonizing Methodologies: Research and Indigenous Peoples*. Taylor and Francis, London
- Spivak, G (1985) The Rani of Simur: An Essay in Reading the Archives. *History and Theory*, 24: 247-272
- Thylstrup N (2018) *The politics of mass digitization*. MIT Press, Cambridge
- Wekker G (2016) *Witte Onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras*. Amsterdam University Press, Amsterdam.
- Wright K (2019) Archival interventions and the language we use. *Archival Science* doi:10.1007/s10502-019-09306-y
- Yakel E (2003) Archival Representation. *Archival Science* 3:1-25

